

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΔΙΧΟΝΟΙΩΝ
ΤΩΝ ΕΝ ΤΑΙΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙΣ
ΤΗΣ ΠΟΛΟΝΙΑΣ

ΔΟΚΙΜΙΟΝ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΟΝ

Σειρά: *Ιστορία - Νεοελληνικός Διαφωτισμός*
Τίτλος: *ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΔΙΧΟΝΟΙΩΝ ΤΩΝ ΕΝ ΤΑΙΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙΣ
ΤΗΣ ΠΟΛΩΝΙΑΣ
ΔΟΚΙΜΙΟΝ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΟΝ*

Συγγραφέας: *Βολταίρος*
Μετάφραση: *Ευγενίου Βουλγάρεως*
Εισαγωγή-Επιμέλεια: *Βασίλης Κ. Λάζαρης*
Υπεύθυνος Έκδοσης: *Θεόδωρος Πενέσης*
Σχεδιασμός Εξωφύλλου: *Ιάκωβος Γαβαλάς*

Copyright 2008 © ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΥΚΑΜΙΣΑΣ
για την ελληνική γλώσσα σε όλο τον κόσμο.

ISBN: 978-960-98071-1-1

Απαγορεύεται η με οποιονδήποτε τρόπο, μέσο και μέθοδο αναδημοσίευση, αναπαραγωγή, μετάφραση, διασκευή, θέση σε κυκλοφορία, παρουσίαση, διανομή, και η εν γένει πάσης φύσεως χρήση και εκμετάλλευση του παρόντος έργου στο σύνολό του ή τμηματικά, καθώς και της ολικής αισθητικής εμφάνισης του βιβλίου (στοιχειοθεσίας, σελιδοποίησης κ.λπ.) και του εξωφύλλου του σύμφωνα με τις διατάξεις της υπάρχουσας νομοθεσίας περί προστασίας πνευματικής ιδιοκτησίας και των συγγενικών δικαιωμάτων περιλαμβανομένων και των σχετικών διεθνών συμβάσεων.

Σωτήρος και Αλκιβιάδου 132, Τ.Κ. 18535 Πειραιάς
τηλ. 210 4112507, fax 210 4116752
url:www.poukamisas.gr, e-mail:publications@poukamisas.gr

ΕΥΓΕΝΙΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΕΩΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΔΙΧΟΝΟΙΩΝ
ΤΩΝ ΕΝ ΤΑΙΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙΣ
ΤΗΣ ΠΟΛΟΝΙΑΣ

ΔΟΚΙΜΙΟΝ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΟΝ

Εισαγωγή-Επιμέλεια
ΒΑΣΙΛΗΣ Κ. ΛΑΖΑΡΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	9
Περί των Διχονοιών των εν ταις Εκκλησίαις της Πολονίας Δοκίμιον Ιστορικών και Κριτικών	25
Σημειώσεις του Ιστορικού και Κριτικού Δοκιμίου	55
Σημειώσεις του Επιμελητή	183
Λεξιλόγιο	235

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Ευγένιος Βούλγαρης (1716–1806) υπήρξε μια από τις πιο σημαντικές μορφές του Νεοελληνικού Διαφωτισμού¹. Παλιός μαθητής του προοδευτικού ηπειρώτη ιερομόναχου Μεθοδίου Ανθρακίτη², που το Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης τον είχε αφορίσει, χαρακτηρίζοντάς τον «αποφώλιον τέρας» και «ανωμάλιον άνθρωπον», είχε σχεδόν απαρχής και ο ίδιος προσδιοριστεί ως τολμηρός αναζητητής, που έδενε ωστόσο τις ρηζικέλευθες αντιλήψεις του και την εντυπωσιακή επιστημονική του κατάρτιση με τη βαθιά του ευσέβεια, η οποία άλλωστε τον είχε από νέο οδηγήσει μέσα στις τάξεις του ορθόδοξου κλήρου.

Το συγγραφικό έργο του Βούλγαρη ήταν πολύ μεγάλο αλλά και πολύ αντιφατικό, με έντονες τις προβολές και των προοδευτικών προτάσεων των ανήσυχων αστών της εποχής του και των αντίστοιχων συντηρητικών θέσεων της αμετακίνητης Εκκλησίας. Προσπαθούσε δηλαδή ο Βούλγαρης να οδηγήσει σε παράλληλους δρόμους την Ορθοδοξία και τον Διαφωτισμό και επομένως να προχωρήσει σε άμεσο γνωσιολογικό διαχωρισμό ανάμεσα στις θεολογικές αντιλήψεις και στις φιλοσοφικές τοποθετήσεις.

Τα θέματα της ορθόδοξης πίστης συγκεκριμένα βρίσκονταν για τον Βούλγαρη έξω από τις δυνατότητες του ανθρώπινου νου και

1. Για τη ζωή και το έργο του Ευγένιου Βούλγαρη βλ. την εισαγωγή στο *Σχέδιασμα Περί της Ανεξιθρησκείας*, εκδ. Στάχυ, Αθήνα, 2001, σ. 11-15
2. Εκ των Συγγραμμάτων Ευγενίου του Βουλγάρεως, παρά Γ. Αινιάνος, Εν Αθήναις 1938, τ. Α', σ. 1α'-1γ'

δεν μπορούσαν συνεπώς να αποτελέσουν αντικείμενα φιλοσοφικών διερευνήσεων. Ξεπερνούσαν την ανθρώπινη λογική και έσμιγαν με κάποια θεϊκή αποκάλυψη, που δεν λογαριαζόταν ως προέκταση των προσφορών του Λόγου, αλλά ως φανέρωση και θριαμβική επιβολή της απόλυτης αλήθειας.

Το σμίξιμο της Θεολογίας με τη Φιλοσοφία χαρακτηριζόταν από τον Βούλγαρη ως ενασχόληση χωρίς κανένα θετικό αποτέλεσμα, εφόσον συνέχεε ασυμβίβαστα μεταξύ τους στοιχεία. Τούτο δεν σήμαινε απαγόρευση της εξέτασης θεμάτων από τη Φιλοσοφία, ούτε το αντίστροφο – προσδιόριζε όμως τη βασική θέση του Βούλγαρη, ότι η Φιλοσοφία και η Θεολογία δεν αλληλοσυμπληρώνονταν, αλλά πορεύονταν προς παράλληλες κατευθύνσεις στον συνεχή αγώνα τους για την κατάκτηση της πλήρους συνείδησης των πραγματικότητων.

Κάθε πόρισμα ωστόσο της σκέψης, που αντιστρατευόταν την ορθόδοξη πίστη, δεν υπολογιζόταν από τον Βούλγαρη, ως αυθεντική αρχή της «υγιούς» φιλοσοφίας. Εκείνος, που φιλοσοφούσε και επιχειρούσε να εντοπίζει κάθε φορά την αλήθεια με βάση τον ορθό λόγο, θα έπεφτε σε οικτρή πλάνη, αν οδηγούσε τη σκέψη του στην άρνηση της ορθότητας των παραθέσεων των Γραφών, στην αμφισβήτηση της ύπαρξης του «υπερτελεστάτου» και «υπεριδρυμένου» Θεού και στην απόρριψη της αλήθειας των εκκλησιαστικών μυστηρίων. Σε αυτές τις περιπτώσεις ο φιλόσοφος έπρεπε να πιστεύει και να μην φιλοσοφεί, να αποδέχεται το «πείθεσθαι και μη ερευνάν», να μην αναρωτιέται, πώς το νερό γίνεται καθαρτικό πνεύματος, το λάδι πρόξενος χάριτος και το ψωμί με το κρασί «κυριακόν σώμα»³.

Δεν υπήρξε εργασία του Βούλγαρη, στην οποία να μην έχουν παρατηρηθεί θεολογικές παρεμβάσεις του. Οι θεολογικές του αντιλήψεις κυριαρχούσαν πάντα σε κάθε συγγραφική του παραγωγή⁴

3. Ευάγ. Διον. Κολοκοτσά, *Ευγένιος ο Βούλγαρις και το έργο του*, Περ. Αθηνά, τ. Α' του 1919, σ. 185

4. Πρωτοπρ. Γεωργ. Δ. Μεταλληνού, *Φώτα και φως, Ιστορικά Μελετήματα*, Αθήνα, χ.χ. σ. 78

και αποτελούσαν ένδειξη της πιστής παραμονής του στα ορθόδοξα δόγματα – αν και δεν δίσταζε αυτά τα δόγματα να τα αναλύει με βάση τις ιδεολογικές προδιαγραφές του δυτικού θεολογικού ακαδημαϊσμού⁵, χωρίς εντούτοις να καταλήξει ποτέ στην απόρριψή τους.

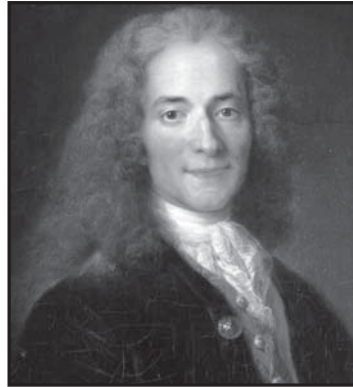
Η προσέγγιση όμως του Βούλγαρη στους Ευρωπαίους διαφωτιστές δεν σηματοδότησε και την υιοθέτηση από μέρους του όλων ανεξαιρέτα των απόψεων τους. Ο ευρωπαϊκός Διαφωτισμός υπήρξε ασφαλώς γι' αυτόν μια τεράστια θάλασσα λαμπρών γνώσεων και τολμηρών αντιλήψεων, όχι ωστόσο και ανεπιφύλακτα αποδεκτών θέσεων και προτάσεων ζωής σε όλες τις περιπτώσεις. Έτσι, ο Βούλγαρης, αντιμετωπίζοντας θετικά σε γενικές γραμμές τα προοδευτικά μηνύματά του, δεν οδηγήθηκε ποτέ σε ακραίες, κατά τον ίδιο, τοποθετήσεις, αλλά κατόρθωσε κατά κάποιον τρόπο να κρατηθεί μέσα σε ορισμένα πλαίσια, χαραγμένα ουσιαστικά από τις πατερικές παραδόσεις.

Παρ' όλες ωστόσο τις επιφυλάξεις του απέναντι σε ορισμένες απόψεις του ευρωπαϊκού και ιδιαίτερα του γαλλικού Διαφωτισμού, ο Βούλγαρης εκτιμούσε τους εκπροσώπους του – ιδιαίτερα μάλιστα τον Βολταίρο, με τον οποίο άλλωστε τον ένωνε ο κοινός αντιλατινισμός τους. Ο Βολταίρος ήταν γι' αυτόν μια εξαιρετική περίπτωση διανοητή, ο οποίος άλλωστε για τις φιλελεύθερες αντιλήψεις του δύο φορές είχε φυλακιστεί στη Βασιλίη και είχε διωχτεί τελικά από τη Γαλλία, ενώ τα βιβλία του είχαν καεί ως επικίνδυνα μέσα στο ίδιο το Παρίσι, αλλά και στο εξωτερικό, όπως στο Βερολίνο και στη Γενεύη.

Ο Βολταίρος, όπως είναι γνωστό, υπήρξε για τη Δύση ένας από τους πιο σημαντικούς εκφραστές του νέου πνεύματος, που διοχετεύονταν εκείνη την εποχή στην ποίηση και στην πεζογραφία, αλλά και στη φιλοσοφία, στην ηθική, στη θρησκεία και στην πολιτική, απειλώντας τις κυρίαρχες αξίες και προκαλώντας έτσι την αντίδραση των δύο σημαντικότερων εποικοδομημάτων του φεουδαρχικού

5. Χρ. Γιανναρά, *Ορθοδοξία και Δύση στη Νεώτερη Ελλάδα*, Αθήνα, 1992, σ. 160

Προσωπογραφία του Βολταίρου

στην ουσία του καθεστώτος – του απολυταρχικού κράτους και της δεσποτικής Εκκλησίας. Ο αισθησιασμός του, η σάτιρά του, η αρνητική του στάση απέναντι σε κάθε προσπάθεια, που αντιστρατεύταν τη φύση, η κοινωνική του επαναστατικότητα και οι μοντέρνες του αντιλήψεις γύρω από όλα σχεδόν τα προβλήματα της ζωής, συγκροτούσαν όχι ξεμοναχιασμένα φαινόμενα της ισχυρής προσωπικότητάς του, αλλά καθαρά αντικαθρεφτίσματα των τάσεων, που πάλευαν, για να κυριαρχήσουν στην εποχή του, ενισχυμένων ήδη από τις καρτεσιανές φιλοσοφικές αναθεωρήσεις.

Ο Βολταίρος ανήκε βέβαια στη συντηρητική παράταξη του γαλλικού Διαφωτισμού – τούτο όμως καθόλου δεν αφαιρούσε τη μαχητικότητά του, ούτε λιγόστευε το μίσος του για το καθεστώς της δουλοπαροικίας, που ντρόπιαζε την Ευρώπη. Έτσι, αγωνίστηκε ως το τέλος της ζωής του για το ξεπέραςμα αυτής της κατάστασης των πραγμάτων και παράλληλα με το σύνολο του έργου του διατυμπάνισε την αδήριτη ανάγκη για τη συντριβή της πνευματικής δουλείας, για την κατάργηση της απολυταρχικής ασυδοσίας και για την ανάπτυξη της πολιτικής δημοκρατικής σκέψης.

Ο Βολταίρος διαδραμάτισε ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην ιδεολογική προετοιμασία της μεγάλης αστικής γαλλικής επανάστασης, κυρίως ως κατήγορος του καθολικισμού και γενικότερα της θρησκείας. Ο ίδιος ωστόσο δεν κατόρθωσε ποτέ να λυτρωθεί από τις θρησκευτικές του προλήψεις, παρέμεινε ντεϊστής, όπως ο Λοκ,

που υπήρξε δάσκαλός του, και διαμόρφωσε τελικά τη μεταφυσική θέση, πως ο Θεός αποτελούσε τη δημιουργό αρχή και τον υπέρτατο Λόγο, τον πρωταρχικό κινητήριο μοχλό του κόσμου και τον νομοθέτη της οικουμένης.

Η πίστη στον Θεό εξασφάλιζε, κατά τον Βολταίρο, την απαραίτητη βάση της ηθικής και οδηγούσε στον ανακρατημό των λαϊκών μαζών και στη συνακόλουθη χειραγώγησή τους. Η ίδια η θρησκεία εντούτοις αντιμετωπιζόταν από μέρος του ως επικίνδυνο προϊόν της αμάθειας των ανθρώπων και των πολύμορφων συμφερόντων των παραγόντων της Εκκλησίας, που δεν δίσταζαν να χρησιμοποιούν και την άκρα σκληρότητα ακόμη, προκειμένου να περιφρουρήσουν την κοσμική εξουσία τους και τα υλικά τους πλούτη σε συμμαχία με την αριστοκρατία.

Ο Βούλγαρης δεν αποδεχόταν όλες τις απόψεις του Βολταίρου, αλλά μόνο εκείνες, που αφορούσαν την κυριαρχία του Ορθού Λόγου στην αναζήτηση και ερμηνεία των φυσικών και κοινωνικών πραγματικοτήτων, καθώς και το γενικό πολιτικό του ιδεώδες του φωτισμένου δεσποτισμού, που θα εξασφάλιζε την πρόοδο του λαού και θα εξαφάνιζε τον παρασιτισμό του φεουδαρχισμού. Απέριπτε όμως σε όλες τις περιπτώσεις τις «ακρότητες» του, καθώς και τη χλευαστική από την πλευρά του αντιμετώπιση κάποιων συγκεκριμένων πολιτικών και θρησκευτικών θεμάτων – και γενικότερα παρατηρούσε, ότι «ο Βολτάριος πάντοτε ήτο Βολτάριος, καλά κακοίς συναναφύρων»⁶.

Το 1768 ο Βούλγαρης μετέφρασε το «Δοκίμιον ιστορικών και κριτικών περί των διχονοιών των εν ταις Εκκλησίαις της Πολονίας», γραμμένο από τον «νομοδιδάσκαλον Ιωσήφ Βουρδιλλόνιον», που δεν ήταν άλλος από τον Βολταίρο. Το εν λόγω δοκίμιο είχε εκδοθεί για πρώτη φορά το 1767 στη Βασιλεία της Ελβετίας και επανεκδόθηκε τον επόμενο χρόνο στην ίδια πόλη, με την επιμέλειά του.

Η μετάφραση, στην οποία προχώρησε ο Βούλγαρης, «μετρίαν τινά είδησιν έχων της γαλλικής γλώσσης», όπως παρατηρεί ο

6. Βλ. Εκ των Συγγραμμάτων Ευγενίου του Βουλγάρεως κ.λπ. τ. Β', σ-δ'